

Suchit Groundth Sawase

Sub - Geography

विषय - XVII Sem - VI

class - B.A. T.I (2022-23)

प्रश्नाला पथविरोध भूगोलाचा अर्थ व व्याख्या सांगून स्वराय स्पष्ट करा ?

प्रस्तावना :-

पथविरोध भूगोल या विषयाला अलीकडील काळात विशेष महत्त्व प्राप्त झाले. 1972 मध्ये रूझवेलम येथे झालेल्या या विषयावरील जागतिक परिषदेनंतर विकसनशील देशांत पथविरोधाच्या समस्यांकडे विशेष लक्ष देण्यास सुरुवात झाली. ह्याद्वारा प्रदेशाच्या आर्थिक विकासा साध्यातना पथविरोधाचा समतोल राखणे आवश्यक आहे.

जगांमध्ये पथविरोधाचा अध्ययनास फारच महत्त्व प्राप्त झाले आहे. पथविरोध हा शब्द आलीकडे सवन्न्या जिवंतगथाचा शब्द झाला असून त्याला परवलीच्या शब्दाचा अर्थ प्राप्त झालेला आहे.

Environment म्हणजे to surround. या मुळे प्रत्येक माफतील वातावरणानुसार कामकाज असा इंग्रजी शब्द पुचलित झाला आहे.

पथविरोध भूगोलाच्या व्याख्या :-

पथविरोधाजारेण अथवा पथविरोध भूगोलाच्या व्याख्या खालील प्रमाणे आहेत.

① वनस्पति नेषण :-

सजीवांचे पृथ्वीवरील अस्तित्व निरंतर निश्चिंतांनी अशा संतुलित परिस्थितीवर अवलंबून आहे म्हणून नेषण यांच्या मते, पथविशवाशास म्हणजे विविध परिस्थिती पुढीलच परस्पर संबंधातील संतुलन मुलकतऱ्यांचे शासकीय अध्ययन होय.

② इतिहास डी. चिरास :-

यांच्या मते, " पथविशवाशास हे जैविक व अजैविक घटक व त्यांचे पथविशवा व विशेषकृत त्या घटकातील परस्पर क्रियांच्या अभ्यासाचे शासक होय.

③ जानसन चर्च यांच्या मते :-

" पथविशवा शासक म्हणजे पृथ्वीवरील पथविशवाचे आकलन व मानवी जीवनाचा पथविशवावर असणारा प्रभाव यांचा अभ्यास होय " पथविशवाशास हे मुलतः गुंतागुंतीचे शासक असून जैविक प्राकृतिक आर्थिक, राजकीय व ज्ञानशास्त्राचा पथविशवाशास हा एकान्मिक अप्रकार आहे.

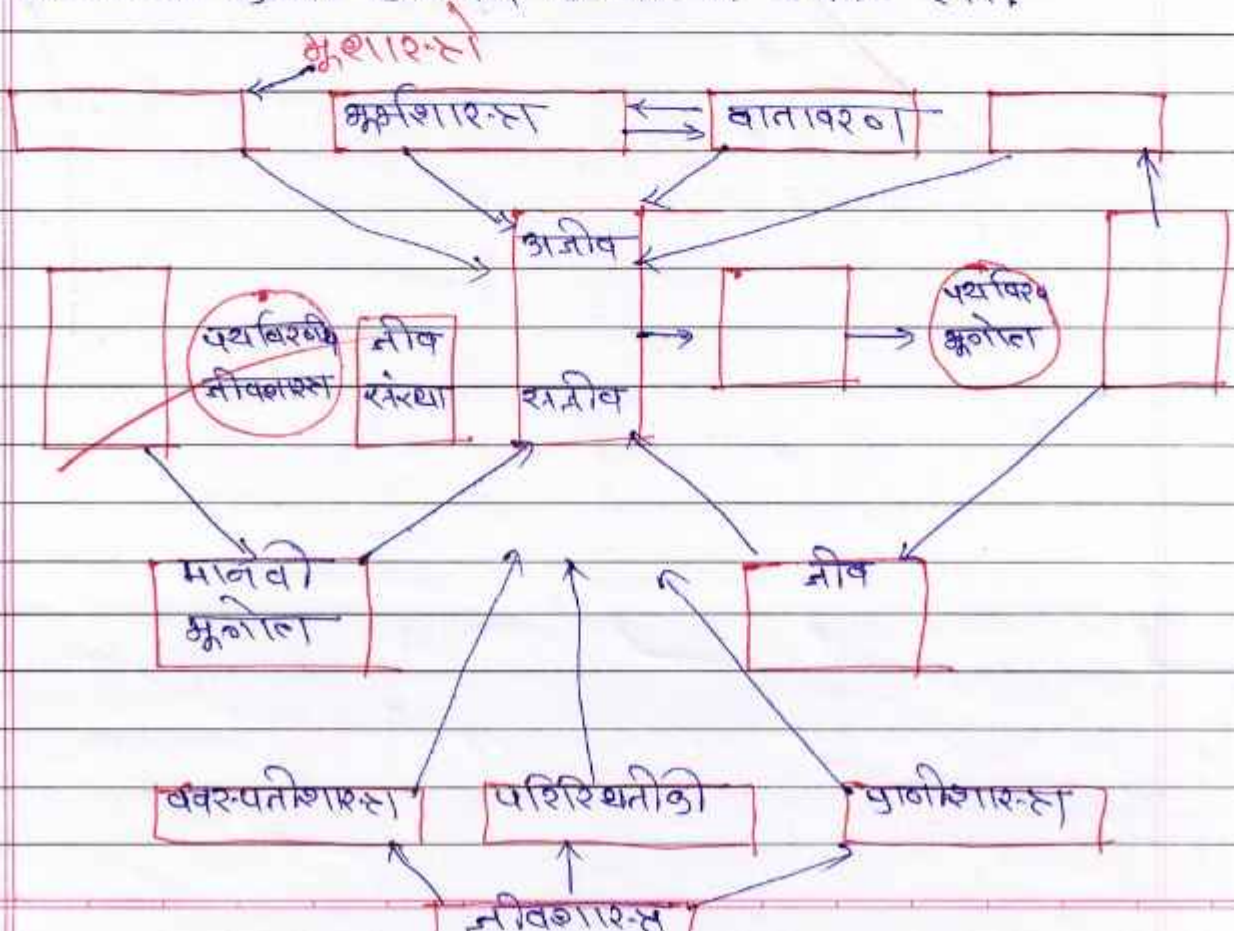
④ पथविशवातील साधनसंपदांचा संवर्धन व्यवस्थापन व नियोजनात्मक विश्लेषणाच्या आणि मानवी क्षितीच्या द्वातीने केलेल्या शासकीय अभ्यास पथविशवाशास असे म्हणतात.

⑤ पथविशवातील नैसर्गिक व सांस्कृतिक घटकांच्या मानवी जीवनावरील प्रभावाचा पध्दतीशीर शासकीय व संतुलित अभ्यास म्हणजे पथविशवा शासक होय.

७) मानवी अस्तित्त्व व सजीवांच्या समुहसुलदीव परिणाम करणाऱ्या पथविरोधान्च्या विविध अंगांचे आणि घटकांचे जाणकारी वृत्तीवृत्तीनातून एवविशत अख्यथन म्णजे पथविरोधाजाणकारी हीय अशा प्रकारे पथविरोधान्च्या व्याख्या करव्यात आन्था आहेत.

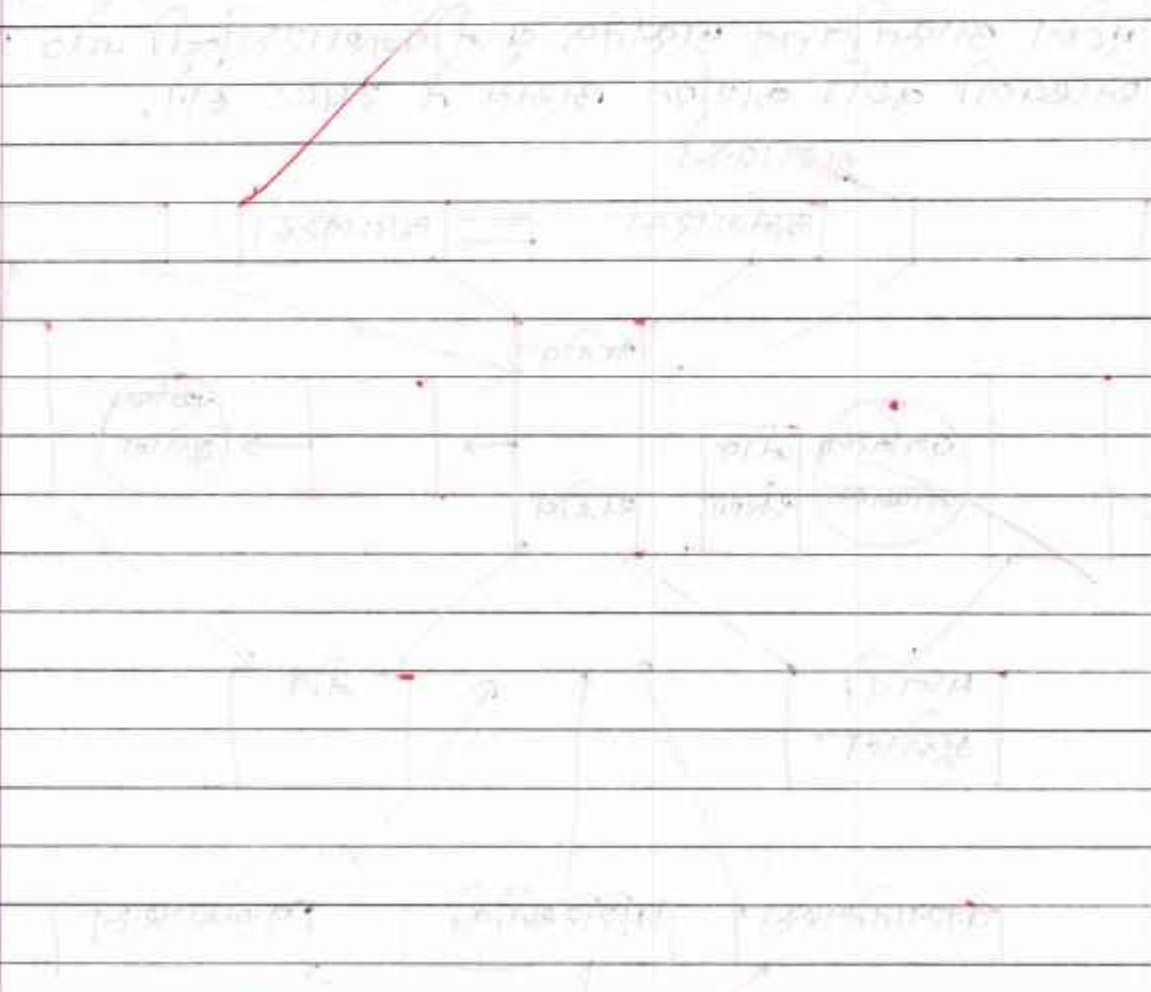
पथविरोधा म्णोण जाणकारी र-वशपक्ष

पथविरोधाजाणकारी र-वशप अन्त्रिअथ व्यापक आहे विविध नैसर्गिक व सामाजिक जाणकारी संकुमिात सभनवथ पथविरोधाजाणकारी अथ्यासात अभिपुन अशव्यात पथविरोधाजाणकारी हा विषय सर्वस्पर्शी मानला जातो पथविरोधा म्णोणान्च्या अथ्यासु विविध पुण्णांची जाणकारी कुकुल सर्वस्पर्शी कुकुल करान घेणे आवशथक आहे. पुढील आकृतीवशान आकृतिा व जीवनजाणकारी जीव अथवा शाख्यकी कुशी कार्थित असते ते र-पणट हते.

पथविश्वानुगामी विविध घटकांच्या अपासात स्थिती
 पुनस्थिती होऊन पथविश्वानुगामी आस्तीबिंदू व (Environment
 सिस्टम/सुस्टीम) नथार होणात पथविश्वानुगामी शास्त्रात हे
 आस्तीबिंदू अभ्यासातले ज्ञानात पथविश्वानुगामी घटक गतिमान
 असल्याने मानव पथविश्वानुगामी अंतरसंबंधी संकीर्ण होत असतात
 पथविश्वानुगामी संकीर्णता नैसाबिंदू घटकांमुळे किंवा
 मानवी हरनेष्ट्यापासुळ तळिल होत उदा. मानवाने अथविश्वानुगामी
 शाही खनिजांसंपत्तीचा अनिर्बंध वापर केल्याने मानव
 संपदा लुण्ठित पुनिकुल असंगुलित होत आहे.

भूगोलशास्त्रीय तन्धांच्या अभ्यासात पथविश्वानुगामी
 संभरथांचे मुळ स्वरूप समजावून घेण्यासाठी उपयोगी
 पडतो.

उद्देशा परिस्तरथा म्हणजे काय? ते सांभून परिस्तरथेची रचना
रूपाने करा.

पुरतावन। ह-

पथविशवातील सजीव निर्जीव घटकांनी सजीवांचा
अधिवास तयार होतो अधिवासातील पथविशवाचे सजीवावर
वर्चिव असते सजीव व पथविशवीय घटक यांचे संबंधात
परिस्तरथा असे म्हणतात.

ए.जी. टाव्शले यांनी 1955 मध्ये परिस्तरथा
शोधून काढला त्यांनी परिस्तरथेची व्याख्या करताना
पुढील वेला त्यांचा मत " सजीव व त्याचे परतीस्थान
ही एकहीत संरचना म्हणजे परिस्तरथा होय." हे सजीव
जेथे निमवि होतात वाढतात व मरणा पावतात त्याला
अधिवास असे म्हणतात हे अधिवास जैविक व अजैविक
घटकांनी बनलेले असतात.

व्याख्या। ह-

① प्राकृतिक ह-

" एक किंवा अनेक सजीव व त्यांचे भौतिक जैविक
स्वरुपाचे प्रभावी पथविशवातील आंतरक्रियामुळे काय
व्यथीत होवारी वेगिाव्यमुळे पुढाली म्हणजे परिस्तरथा
होय." "

② आर. एल. लिनअमन ह-

" परिस्तरथा म्हणजे प्राकृतिक रासायनिक
जैविक क्रियांनी युक्त. अशी पथती जी एका विशिष्ट रचना
गत व्यथित असतो.

③ सी. सी. पार्कि ह-

" परिस्तरथा म्हणजे एखाद्या प्रदेशातील सजीवांची
व भौतिक घटकांची वेरीज होय.

क) ओडम :-

"परिसंस्था म्हणजे दृष्टावया विविध नैसर्गिक पथविशालील एकूण जीवसंस्था किंवा जैविक समाज होय त्यात कार्येच रचोत घडत असून निश्चित कार्येच रचण, जैविक विषमता व पदायति चक असतात. वरील व्याख्यावरून असे दृष्ट्यात येते की पदोपिच संबंध प्राकृतिक घटकांचे सर्वेक्षण वरतीस्थान जीव. पदार्थ कार्येच मुलभूत साठे कार्येच संस्मरण इत्यादी घटकांचा समावेश केला आहे.

परिसंस्थेची रचना :-

परिसंस्थेचा रचनेत अजैविक व जैविक घटक कार्य करतात ते पुढीलप्रमाणे.

१) अजैविक घटक :-

पथविशालील भौतिक व रासायनिक संयुगाच समावेश अजैविक घटकात होत असतो भौतिक घटकात हवा पाणी मृदा सूर्यप्रकाश तापमान, आर्द्रता, ध्वनिजे. इत्यादीच समावेश होतो तर रासायनिक संयुगात ऑक्सिजन, नायट्रोजन, कार्बन, हायड्रोजन, कॅल्शियम, गोल, मॅग्नेशियम, सोडियम, पॉटॅशियम, इत्यादीचा समावेश होतो.

२) जैविक घटक :-

परिसंस्थेत अजैविक घटकासारखीच महत्त्वाची भूमिका जैविक घटकांची आहे जैविक होतो जैविक घटकात वनस्पती प्राणी व सुक्ष्म जीवांचा समावेश होतो जैविक घटकाच स्थान अरतीत्य व कार्य परिसंस्थेच्या रचनेत कशा शक्यपान्च आहे यावरून जैविक घटकांचे तीन वाट केले जातात ते पुढील प्रमाणे.

(अ) वनस्पती उत्पादक-

वनस्पती सूर्यप्रकाशाच्या सानिध्यात पथविरहाने असेंद्रिय द्रव्यांचे सेंद्रिय द्रव्यात रूपांतर करतात ते वनस्पतींचे अन्न असते वनस्पती पुढास संश्लेषणात वातावरणातील कार्बन डायऑक्साईड पावनातील हरीद्रव्या यांच्या आकारे ग्लुकोजची निर्मिती करतात.

ब) भक्षक-

पृथ्वीवरील सर्व पाणी अन्नासाठी पृथक् अपृथक्-रिच्या वनस्पतीवर आधारीत असतात म्हणून त्यांना भक्षक असे म्हणतात अन्न पदार्थात पाणी असतात सर्वच अन्न सारखे नसते पृथेकच्या अन्नसंपत्ती व जीवन काल वेगवेगळे असतात म्हणून भक्षकांचे प्राथमिक द्वितीय व तृतीय भक्षक असे वर्गीकरण केले जाते ते पुढीलप्रमाणे

i) प्राथमिक भक्षक -

जेविक समाजातील जे पाणीपृथक् वनस्पतीवर अवलंबून असतात। अशा तृणभक्षक प्राण्यांना प्राथमिक भक्षक म्हणतात उदा: सरस। इ.

ii) द्वितीयक-

जे पाणी अन्नासाठी प्राथमिक भक्षकांचे सेवन करतात त्यांना द्वितीयक भक्षक असे म्हणतात उदा: कुसा, वाडगा, इत्यादी.

iii) तृतीयक भक्षक-

जे पाणी द्वितीयक भक्षकावर अन्नाची गरज भागवतात त्यांना तृतीयक भक्षक असे म्हणतात.

क) विघटक :-

परिसंस्थेच्या रचनेत जीवन बुरशी खण्ड या जीवांच्या विघटक म्हणून ओळखले जाते हे सुद्धा परपोशी आहेत मृत वनस्पती किंवा प्राणी यांच्या पेशीत साठवलेल्या शेंडीय पदार्थांचे सुक्ष्मजीवाड्डन विघटन केले जाते. न अर्सेडीय पदार्थ वनस्पती व प्राण्यांनी पथविशवातून होणून घेतलेले असतात त्यांचे विघटन करून शेंडीय पदार्थांचे परत अर्सेडीय पदार्थात रूपांतर करून पथविशवाला परत केली जातात.

अशा प्रकारे परिसंस्थेचे रचना कायमचीत असते.